

КІНОКЛУБ ЯК ФОРМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

С.А. Литвиненко,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри практичної психології та психотерапії
Рівненського державного гуманітарного університету

В.М. Ямницький,
доктор психологічних наук, професор
завідувач кафедри практичної психології та психотерапії
Рівненського державного гуманітарного університету

У статті висвітлено організаційно-методичні засади використання кіномистецтва у професійній підготовці майбутніх психологів.

Ключові слова: кіноклуб, кіномистецтво, глядацька культура, вільна дискусія, професійна підготовка.

В статье рассматриваются организационно-методические основы использования киноискусства в профессиональной подготовке будущих психологов.

Ключевые слова: киноclub, киноискусство, зрительская культура, свободная дискуссия, профессиональная подготовка.

У сучасних умовах кіномистецтво охоплює інтереси широкого кола глядачів та посідає вагомe місце у сфері художнього споживання. З 90-х років ХХ століття відбулася поступова переорієнтація молодіжної аудиторії від друкованих текстів до аудіовізуальних продуктів. Особлива роль у цьому процесі належала кінематографу й телебаченню. Кіно перетворилося на явище масової культури й легкодоступну форму дозвілля, що формує смаки й моду, еталони й моделі поведінки. Кіно як особливий вид мистецтва єднає людей та володіє дивовижними можливостями доступу до глибоких душевних переживань і їх рефлексивного осмислення; поєднує розум і почуття, свідомість і несвідоме, внутрішній світ із зовнішнім світом. Спостереження за долями екранних героїв, їхніми образами й поведінкою дозволяє занурюватися в емоційну подорож пізнання себе й навколишнього, надає можливість іншого погляду на звичні стосунки та проблеми, усвідомлення своєї індивідуальності. Водночас унікальний потенціал кіномистецтва не реалізовується повною мірою як організована розвивальна освітньо-виховна діяльність у професійній підготовці майбутніх фахівців, нечисленними є дослідження з цієї проблеми. Використання кіномистецтва в роботі зі студентською молоддю вимагає глибокого проникнення в сутність художньо-жанрової специфіки та образно-зображувальних засобів кіно; розуміння сутності режисерського задуму та акторської гри, що є відображенням умовної, метафоричної природи мистецтва. У зв'язку з цим метою статті виступило висвітлення організаційно-методичних засад використання кіномистецтва у професійній підготовці майбутніх психологів.

Здійснений нами аналіз використання кіномистецтва в педагогічному процесі доводить, що найбільш адекватною формою є дискусійний кіноклуб (О. Баранова, І. Гращенко, Т. Гринько, К. Жмирова, І. Левшина, В. Монастирський, С. Пензіна, Г. Полічко, Ю. Усова та ін.). Кіноклуб як форма освітньо-виховної роботи є привабливим для підлітків і молоді, оскільки задовольняє потреби в пізнанні, спілкуванні та відпочинку. Додаткова привабливість кіноклубу порівняно зі спецкурсом або факультативом у тому, що він належить до сфери дозвілля як добровільна форма спільної діяльності та компонент позанавчальної роботи й дозволяє поєднувати пізнання, спілкування, задоволення та відпочинок.

У кіно органічно поєднані художні компоненти (література як основа сценарію, акторська гра, музичний та художній супровід, танець), а кінооб'єктиву доступне розкриття внутрішнього, душевного життя людини, осягнення глибини її думок і почуттів. Екранне зображення є результатом спільної творчості режисера, художника й оператора, а тому зазвичай важливішими, ніж репліки персонажів, на екрані виявляються їхні жести, погляди та дії, що створюють загальний настрій сцени. Кінообрази, що функціонують у координатах простору й часу,

відображають унікальну художню модель життя в розмаїтті її соціальних і духовних проявів. Тим самим спілкування глядачів із екранним твором постає як уявний діалог з творцями фільму, з одного боку, як вплив кінотвору на глядача, а з іншого – завдяки зворотному емоційному відгуку аудиторії. Зовнішній рівень впливу кінофільму торкається ідей, настроїв, стереотипів, знань, системи ставлень і т.ін.); глибинний рівень впливу зачіпає все те, що важко прийняти, глибинні безсвідомі «тіньові» якості й почуття, табуовані в культурі й суспільстві теми, екзистенційні даності (смерть, самотність, відсутність сенсу життя, свобода та відповідальність) і травматичні переживання.

Безперечно, осягнення серйозних і складних кіномистецьких творів є глибокою душевною працею, активною розумовою діяльністю, що пов'язана з емоційними переживаннями. Потреба в осмисленні свого існування, у безперервному пізнанні навколишнього світу й саморефлексії залучають молоду людину до мистецтва, до творів, що торкаються питання буття. Крім того, звертаються до мистецтва за натхненням та емоційним підживленням. Кінофільм як засіб відображення та осмислення дійсності, оперуючи різними художніми засобами (метафорами, алегоріями, асоціаціями та ін.), звертаючись до творчої уяви глядачів, збагачує їх враженнями й дає матеріал для роздумів. На кінопереглядах студенти, поєднуючи естетичне та інтелектуальне задоволення, включені у вирішення особистісних проблем і завдань завдяки аналізу власного емоційного сприйняття образів фільму. Молода людина, яка дивиться фільм, ідентифікує себе з певним героєм (або героями), переносить себе на їх місце, розглядає їхні вчинки з власної життєвої позиції. Однак шлях до розуміння творів кіномистецтва, складних не тільки за змістом, але й за формою, досить непростий, що вимагає особливої глядацької культури. У зв'язку з цим, робота «Студентського кіноклубу», організованого в межах позанавчальної виховної роботи кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету передбачала реалізацію таких завдань: забезпечення особистісного та професійного розвитку студентів; сприяння збереженню культурної спадкоємності поколінь; створення умов для змістовного й розвивального дозвілля молоді та забезпечення доступу до високих зразків мистецтва, задоволення художніх потреб, формування в студентів глядацької культури. Актуальність пропонованого проекту полягає в тому, що створення «Студентського кіноклубу» забезпечує реалізацію професійно-виховних завдань через організацію освітньо-виховного середовища.

У розробці змістово-організаційних засад роботи кіноклубу нами враховувалися психолого-педагогічні особливості, принципи та функції клубних об'єднань. До провідних функцій роботи клубних об'єднань належать розвивальна, інформаційно-освітня, виховна, культуротворча, комунікативна та рекреативно-оздоровча (Т. Кисельова, Ю. Красильников, В. Монастирський та ін.). Специфіка клубного об'єднання, на думку Є. Смирнової, визначається такими ознаками: тривалий контакт та спільна діяльність учасників об'єднання, тобто відносна стабільність складу учасників; групова, а не індивідуальна форма роботи; вільне самовизначення учасників та активна участь членів у роботі об'єднання [7].

Керівництво роботою студентського клубного об'єднання здійснювалося викладачами кафедри. Кіноперегляди засновувалися на ретельному доборі фільмів з урахуванням жанрово-стильового розмаїття репертуару та відбувалися двічі на місяць протягом навчального року. Добиралися фільми та мультиплікаційні фільми за темами, як-от: «Образи батька та матері у внутрішньому світі людини» («Дзеркальна маска», «Плинна краса», «Еліна», «Горобець»), «Діти, яким не вистачає уваги батьків» (японська мультиплікація Хаяо Міядзаки «Мій сусід Тоторо»), «Батьківсько-дитячі стосунки» («Плинна краса», «Чарівна країна», «Велика риба»), «Проблеми сепарації та дорослішання» («Неспокійна Анна», «Білий олеандр»), «Переживання і проблеми підліткового віку» («Ізгої», «Товариство мертвих поетів», «Моя дорога Венді», «Шкільний вальс»), «Проблеми дітей з особливими потребами» («Велетень», «Діти раю»), «Професійна позиція» («Розумник Уїлл Хантінг») і т. ін.

На початкових етапах добором і представленням фільмів займалися викладачі, а пізніше члени кіноклубного активу. «Студентський кіноклуб» працював за принципом відкритості, водночас у ході його роботи сформувався постійний склад учасників, які брали активну участь у всіх клубних починаннях. Такі учасники склали ядро клубу та створили інформаційну й репертуарну групи. Іншою частиною аудиторії були «гості», які періодично відвідували клубні заняття, але для них завжди залишалася можливість увійти до клубного об'єднання.

Студентська інформаційна група займалася збором та систематизацією матеріалів про сучасний кінопроцес (фільми, режисери, актори, кінофестивалі, конкурси, кінопрем'єри і т. ін.);

складанням фільмографічних довідок про черговий фільм для кіноперегляду, добором ілюстративного матеріалу та створенням кіноафіш. Напередодні перегляду розроблялася кіноафіша, яка містила коротку й вичерпну інформацію щодо пропонованого фільму. Так, на початкових етапах роботи кіноклубу афіша створювалася викладачами-керівниками проекту, а пізніше ініціативу перейняли активісти студентського кіноклубу. Репертуарна група працювала над відбором кінострічок для показу, формуванням різноманітності репертуару.

Засідання кіноклубу проходили в кілька етапів: вступне слово ведучого; перегляд фільму; колективне обговорення побаченого (обмін враженнями та почуттями, думками, ідеями, проблемами, які виникли при перегляді пропонованого фільму); заключне слово ведучого.

Сприйняття мистецтва на відміну від споживання продукції масової культури є творчим процесом, що передбачає душевні зусилля й активну інтерпретаторську діяльність. У зв'язку з цим кожному перегляду передувало вступне слово ведучого як своєрідне входження в контекст фільму задля подальшого обговорення та дискусії за змістом переглянутого. Вступне слово ведучого було не тільки представленням та коротким анонсуванням кінокартини (назва, країна, час випуску, режисер, актори, участь у кінофестивалях, премії, резонанс у пресі та думки авторитетів і т.ін.), а й створювало відповідний емоційний настрій, заохочувало до сприйняття стрічки. Таке естетично й психологічно підготовлене знайомство з творами кіномистецтва сприяло розвитку культури кіносприйняття, кращому розумінню й проникненню в образну систему творців фільму, осягненню її акцентів і своєрідності. Для формування навичок орієнтації в повсякденному кінопотоці на засіданнях кіноклубу відбувалися огляди джерел інформації щодо найбільш значимих творів, резонансу після виходу в прокат та рецензій критиків.

Основою кіноклубної роботи є формування в молоді глядацької культури, ставлення до кіно як до мистецтва. Компонентом глядацької культури є вибірковість, оскільки вимогливий глядач іде не в кіно взагалі, а на певний фільм, і переглядає не «все, що покажуть», а заздалегідь обране. Осмислена та внутрішньо виважена вибірковість відрізняє людей із художнім смаком. Естетично нерозвинений глядач зосереджується та обмежується у сприйнятті фільму виключно його інформативним, подієвим шаром. Для такого глядача художня образність та метафоричність залишається прикрою перешкодою, що ускладнює безпосереднє засвоєння фабульної інформації. Глядацький досвід та культура дозволяє прогнозувати якість нового фільму на основі попередньої інформації про творців, жанрові особливості й проблематику, участь у кінофестивалях та резонансі в пресі.

Сприйняття кінотвору є складним і динамічним процесом, заснованим на глядацькій здатності запам'ятовувати й відновлювати звукопластичні образи, встановлювати між ними взаємозв'язки, проникати в їх приховане значення, інтерпретації на основі життєвого й художнього досвіду. Неоднорідність образної структури фільму охоплює сцени та великі плани, діалоги героїв, позакадрові супроводи, фрагменти описового характеру (місце дії, предметне середовище). Тому особливістю сприйняття є постійна зміна й динамічний перехід від співпереживання, співчуття до споглядання, асоціативного міркування, декодування прихованих значень. Здатність до змін фокусу сприйняття у відповідності з особливостями фільму, характером окремих його фрагментів є складовою глядацької культури. У кіно далеко не все потребує тлумачення, деякі кадри фільму лише емоційно переживаються, несуть у собі емоційний заряд, а тому люди із задоволенням багаторазово їх переглядають.

Особливе значення має атмосфера кіноклубних переглядів: єдине дихання залу, адекватність емоційних реакцій і, нарешті, спілкування з приводу побаченого, пережитого. Спільне переживання володіє підсиленням кумулятивним ефектом. Людині, переповненій враженнями, приємно ділитися з однодумцями, тим самим емоційно-пізнавальне тло кіноклубного об'єднання виступає важливим стимулом для особистісного зростання його учасників. Комунікативна функція кіноклубу реалізовувалась у вигляді як художньої (контакт глядача з фільмом), так і міжособистісної комунікації (спілкування членів кіноклубу один з одним). Індивідуальна комунікація з екраном у кіноклубі перетворюється на колективний діалог з автором фільму, осмислення авторського задуму, суті його послання глядачеві, що не передбачає обов'язкової згоди з ним, прийняття його позиції і картини в цілому. Кіно, подібно до дзеркала, пропонує поглянути на проблемні ситуації з різних позицій і дозволяє побачити в героях і сюжетах фільму самих себе та свої вчинки, тому в обговоренні учасники висловлюються про фільм крізь призму особистого сприйняття світу. У ході сприйняття й осмислення фільму відбувається ідентифікація глядачів із героями й автором, емпатійне проникнення у внутрішній світ героїв, що збагачує досвід майбутніх психологів як представників допомагаючої професії.

Після перегляду фільму учасники мали можливість обговорити соціальні, психологічні, педагогічні проблеми, які висвітлювала та чи інша кінострічка з позицій майбутніх фахівців, оцінити суспільно-культурне значення фільму, а також визначити соціально-вікову категорію глядачів, яким корисно його переглянути. Обмін враженнями допомагав побачити й зрозуміти цінність фільму та сенс дії героїв з позицій інших людей. Студенти зверталися до аналізу мотивів і почуттів героїв, можливих причин виникнення проблеми й проблемних патернів поведінки; якостей характеру й ресурсів героїв у вирішенні життєвих труднощів; визначення власних сильних сторін та внутрішніх ресурсів для подолання проблемних ситуацій, огляду нових перспектив у вирішенні проблемних ситуацій, проілюстрованих у фільмі. Обмінюючись думками й почуттями молоді люди спостерігали відмінності в поглядах і тим самим дізнавалися більше про себе.

Проведення обговорення є, без перебільшення, найважливішим завданням і найскладнішим видом діяльності керівника кіноклубу та передбачає активізацію учасників і керівництво ходом обговорення. Іноді фільм настільки приголомшує, що зникає бажання щось обговорювати, але водночас є потреба осмислення своїх вражень і обміну ними з присутніми. Перегляди глибоких драматичних фільмів можуть викликати в глядачів суперечливий стан емоційного потрясіння й розгубленості. Причина тому – складні, часом не зовсім зрозумілі, але водночас незвичайні та неоднозначні за смыслом фільми. Обговорення після перегляду фільму дозволяє виразніше сформулювати власну точку зору й познайомитися з думками інших, розмаїттям трактувань, а головне – зрозуміти фільм глибше й повніше, ніж після самостійного перегляду. Завданням обговорення є допомога молодому глядачеві в осмисленні провідних ідей та авторського задуму фільму, сприяння формуванню власного ставлення до висвітленої проблематики.

Гострота обговорення залишає помітний слід у свідомості, змушує актуалізувати запас знань та особистих спостережень. Справжнє мистецтво глибоке й багатогарне, містить передумови для різних особистих тлумачень, які не скасовують, а навпаки, взаємодоповнюють і збагачують один одного. Жодне з них не вичерпує фільм до кінця, залишаючи його відкритим для нових інтерпретацій та осягнення глибини переживань. Безсумнівна перевага спільних кіноклубних переглядів полягає саме в такому багатогранному розумінні кінотворів.

У ході обговорень використовувалися вільні дискусії як форма групової комунікації з мінімальним ступенем регламентації дій учасників. Кожен учасник висловлювався від власного імені, погоджуючись, доповнюючи або конфронтуючи з іншими учасниками, в залежності від подібності / відмінності заявлених позицій. Ведучий лише спрямовував обговорення та спонукав учасників до відкритого, відвертого діалогу. На засіданнях кіноклубу через вільні дискусії студенти вчилися обговоренню висвітлених у фільмах проблем шляхом постановки запитань і відповіді на запитання опонентів, аналізу й розмірковування над висловленим і побаченим. Впливовість дискусійних форм полягає в тому, що гострота дискусій залишає емоційний відгук, змушує мобілізувати й концентрувати запас знань і особистих спостережень і вражень. Обговорення проходили жваво, коректно, цікаво. Студенти вчилися взаємодії у групі, розвивали уміння відкритого висловлювання власної думки та аргументованого її доведення, поважливого ставлення до думок інших; аналізу та розкриттю образної структури кінотвору, що дозволяло проникати в смислові глибини та авторський задум і тим самим забезпечувало розуміння мови й особливостей впливу кіно.

Початковий етап обговорень передбачав «розігрів» учасників. Задля цього ведучий заохочував студентів до обговорення, оцінював емоційний відгук, який викликало переглянуте й ступінь їхньої готовності до обговорення. Активізація учасників, їх залучення до вільної дискусії відбувалося через такі організаційні прийоми, як: персональне звернення (Що ви думаєте з приводу переглянутого? Які ваші враження від фільму? Які почуття викликає перегляд кінофільму? та ін.); сегментування (учасники в мікрогрупах відповідно місця розташування ділилися враженнями, а пізніше хтось із обраних групою учасників знайомив з думками групи увесь загаль); використання проблемних запитань, що були поворотними в ході обговорення та висвітлювали нові ракурси чи аспекти відображених у кінофільмі проблем.

Ведучий стежив за ходом дискусій, стимулював активність аудиторії для того, щоб кожна точка зору була представлена досить повно, згортав обговорення в разі ухилення від теми або виходу за відведені часові межі. Водночас роль ведучого не була суто організаційною. До початку і в ході проведення обговорень він реалізовував низку функцій: вивчав інтереси та можливості аудиторії, визначав проблемне поле, у межах якого може розгортатися обговорення; планував просторово-часову організацію взаємодії учасників, визначав майбутній регламент роботи; у ході роботи проводив спостереження за учасниками, оцінюючи глибину та всебічність обговорення

проблем, ступінь активності учасників; стимулював розвиток елементів комунікативної компетентності учасників; зазначав поворотні моменти, які виводять обговорення на новий рівень; підсумовував обговорене. Для управління дискусією ведучий нагадував або спеціально вводив правила обговорення, наприклад, порядок або черговість, правило виступу від першої особи, поваги до думки протилежної сторони й т.ін. За необхідності ініціював висловлення виступаючих, їхні запитання й оцінки на адресу побаченого у фільмі та почутого від інших учасників. Стимулювання інтересу, стеження за коректністю ходу обговорення забезпечувалося управлінськими діями ведучого (власним прикладом, оцінками з приводу того, що відбувається, прямими вказівками й т.ін.).

У ході обговорень зверталися до власного досвіду учасників, проблемних або скрутних життєвих ситуацій. Так, ведучий наводив власні приклади, варіюючи ступінь їх проблемності та змінюючи глибину аналізу ситуації, або ж пропонував студентам пригадати й описати один або кілька випадків із власного життя, які виявилися значущими, поворотними моментами в їхньому житті. Описи, які були анонімними, у довільному порядку зачитувалися ведучим і обговорювалися учасниками групи без коментарів авторів. Також учасники ділилися враженнями щодо ситуацій з фільму та їх зв'язку з власним досвідом, отримували від групи підтримку, знайомилися з думками та поглядами інших учасників дискусії. Ведучий пропонував творчі завдання, як-от: «Стоп-кадр» (обрати сцену з фільму, яка відображає його головну думку, ідею й дати їй назву); складання психологічного кінокритичного аналітичного звіту про фільм у вигляді невеликої статті із зазначенням для кого, та з якою метою цей фільм рекомендується переглянути (педагогам, батькам, дітям, студентам).

Завершальний етап роботи передбачав стисле резюмування ведучим висловлених учасниками позицій, виокремлення тих аспектів проблем, які були порушені в ході обговорення; відзначення ступеня включеності учасників обговорення, їхню готовність приймати позицію авторів фільму та інших учасників. На підсумковому занятті учасники творчих груп розробляли як індивідуальні (есе, малюнки), так і групові доробки (презентація, відеоряди з фільмів, що найбільше сподобалися, з накладенням авторських текстів; групові колажі афіш переглянутих фільмів з наступною презентацією та коментарями й т.ін.).

Отже, організація діяльності студентського кіноклубу через залучення до кращих творів вітчизняного та світового кінематографу, а також безпосереднє, живе й зацікавлене спілкування молоді про переглянуті фільми й кіномистецтво сприяло особистісному та професійному розвитку студентів; емоційному переживанню та проживанню учасниками актуальних на певний момент життя ситуацій і проблем; розвитку саморефлексії і емпатії, усвідомленню й переосмисленню себе та своїх цілей і потреб, почуттів і дій, здатності бачити багатомірність і багатозначність ситуацій і проблем; розвитку здатності до саморозкриття, щирості й свободи у вираженні почуттів. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробці програм позанавчальної виховної роботи для студентів вищих навчальних закладів із використанням педагогічного потенціалу кінематографу.

Література

1. Баранов О.А. Тверская школа кинообразования: к 50-летию / О.А. Баранов. – Таганрог : Центр развития личности, 2008. – 214 с.
2. Жмырова Е.Ю. Киноискусство как средство воспитания толерантности у учащейся молодежи : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Е.Ю. Жмырова. – Тамбов, 2008. – 26 с.
3. Корнеева Е.Н. Использование активных методов в учебном процессе.- Ярославль: ЯГПИ, 1993. – 156 с.
4. Менегетти А. Кино, театр, бессознательное / А.Менегетти. – М., 2001. – 380с.
5. Монастырский В.А. Киноклуб «Контакт». Неокончательные итоги: из опыта социокультурной работы / А.В. Монастырский. – Тамбов: Изд-во Тамбовского гос. ун-та, 1995. – 66 с.
6. Монастырский В.А. Киноискусство в социокультурной работе: Учеб. пособие. / В.А. Монастырский. – Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 1999. – 147 с.
7. Смирнова Е.И. Клубные объединения / Е.И. Смирнова. – М.: Просвещение., 1977. – 215 с.
8. Фадеева Ю. Кинотерапия / Ю. Фадеева. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.centruh.ru/kinoterapia.php>

9. Прокофьева Н.И. Практика кинотерапии / Н.И. Прокофьева. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.imaton.ru/main.php>
10. Фиофанова О. Синема-технология как средство воспитания / О. Фиофанова // Воспитание школьников. – 2008. – № 3. – С. 5–8.